

Възпитанието като социално-педагогически процес и дейност е обществено явление, което се опрееля в най-голяма степен от обществено-историческите условия на живот. То представлява съзнателно, научно обосновано и целенасочено, системно и планомерно организирано въздействие и взаимодействие, което следва да доведе до предполагаемия резултат, съответстващ на обществената поръчка, изразена чрез целта за формиране на личността. Структурата и организацията на възпитателния процес и дейност включват взаимно свързани основни компоненти : цел и съдържание, принципи, методи и средства, а също така и постигнати резултати. Доколкото възпитателната дейност е насочена към съзнателно резлизирание на обществената функция на възпитанието на децата, то следва да разглеждаме и нейните цели като обществено обусловени.

Целеполагане на възпитателния процес

Целта на възпитанието, операционализиран възпитателен идеал, е с водещ характер във възпитателната система на обществото. То отразява предвиждането на очакваните изменения у човека (или групата хора), в резултат на организирани и планомерно осъществени възпитателни дейности, въздействия и взаимодействия. Аксеологическото формулиране на такава цел по правило акумулира в концентриран вид хуманното отношение на възпитателя (групата или цялото общество) към възпитаника.

Педагогическата теория и практика доказват, че ако липсва ясно поставена цел, то въздействието върху човека не може да се осъзнае добре, да се осъществява разумно и ефективно. В този смисъл целта има стратегическо значение при възпитанието, тъй като целенасочеността е същността, водеща и определяща характеристика на възпитателния процес. Стратегическия характер и значение на целта фактически произтича от характерния статус на предвиждането на облика на човека, което фактически е основата на целта на възпитанието.

Един от съвременните изтъкнати теоретици на възпитанието Б. Т. Лихачов разглежда целта на възпитанието като въплъщение на философските икономическите, политическите, нравствените, правните, естетическите и биологичните представи за съвършенството на човека и неговото предназначение в живота и обществото.

В качество като цел при възпитанието винаги ще съхранява своето значение и духовна ценност идеята за всестранното, цялостното и хармоничното развитие на същностните сили на човешката личност, за нейната възможно по-пълна физическа, интелектуална и духовно-нравствена самореализация, непрестанното усъвършенстване на човека и обществото на тази основа.

За разлика от идеала, целта на възпитанието, като обща стратегическа насоченост при възпитателната дейност, се състои да се формира реална, граждански устойчива личност, способна в новите социално-икономически и политически условия да дава свой принос за усъвършенстване както на обществения живот, така и на самата себе си. Това се постига при възможно най-пълно развитие на нейните същностни духовни и физически сили, способности, дарования и таланти. Стратегията за възпитаване на хуманна, демократична личност се изразява в осигуряване на детето реални възможности за духовно развитие, формиращо вътрешна, интелектуално-нравствена свобода при избор на поведение и способност да отстоява своите жизнени позиции.

Целта на възпитанието – концентриран израз на педагогическото предвиждане

Хуманното оптимистично прогнозиране е способност да се предвиждат очакваните резултати в педагогическата действителност с неизменната надежда за успех, вяра във възможностите и способностите на всеки възпитаник. За педагога е особено важно да предвижда резултатите на възпитателните въздействия и взаимодействия, да проектира развитието на личността на своите възпитаници. За успешно реализиране на тази функция е необходимо да развива прогностичните си способности и умения, да овладява способности за издигане на хипотези и моделиране на педагогически ситуации.

Всяко предвиждане, всяка перспективна цел позволява на педагога да моделира бъдещето, базирайки се на научно обосновани съждения за възможните състояния, на прогнози, които създават възможност за конкретизация на целта и пътищата за постигането ѝ. Предвиждането и целеполагането са сърцевината на творческата страна на съзнанието, способ за последващо позитивно преобразуване на педагогическата действителност. Целта е моделирания резултат на още неосъществена дейност, представен в психиката най-често като образ, като въображаем модел на бъдещ

очакван резултат или негови количествени или качествени характеристики. В целта винаги се обединява достигнатото и планираното, обективното и субективното. Във вътрешен план тя е отражение на потребностите на субекта, а във външен – на реалните възможности на обективната действителност. Образът на бъдещия резултат все още не конкретна цел, ако не свързан с вътрешните подбуди, мотиви, нагласи на личността.

В педагогическата дейност общите цели и прогнози в перспектива дават възможност да се прогнозира изменението в развитието на интелекта, емоциите, интересите, убежденията и поведението на възпитаниците. Целта на възпитанието не е плод на фантазията, на субективните желания на педагога тя се обуславя обективно от изискванията на обществото към неговите граждани т.е. социалните цели се превръщат в педагогически – възпитателни и обществени.

Как следва да се разбира целта на възпитанието като предвиждане на очаквания резултат при възпитанието. В научната литература се посочват пет негови характерни особености:

1. то е присъщо само на вида *Homo sapiens*, на съзнателния човек;
2. предвиждането е идеално по своя характер, но то може да остане и утопия, ако не се операционализира в реално приложима цел;
3. предвиждането е субективно по своя характер и не бива да води до волунтаризъм, до надценяване или подценяване възможностите на възпитаниците;
4. то винаги е свързано с бъдещето и представлява една, все още не пропусната възможност;
5. поради обвързаността си с бъдещето предвиждането обективно надраства настоящето като възможно развитие и осъществяване на човек в позитивна насока. Но то може да бъде ориентирано и към негативен тип личност, което превантивно би следвало да се предотврати.

Взаимовръзката между целите и личността с целите на възпитанието е основен обект на целеполагането. Целта на възпитанието във всяко демократично общество е формирането на цялостна, хармонично развита, творческа личност, способна да изменя себе си и окръжаващия свят по законите на красотата, хармонията и морала.

Целеполагането е ефективно до толкова, до колкото се отчитат възпитателните

възможности, на педагогическата среда: училище, възпитатели, учители, семейство и особено на самите деца. Неговата същност се състои в програмиране на възпитанието на основата на прогнозиране развитието на възпитаника при отчитане на неговата възпитаност, обучаемост, възможности и способности, а също така и в подбора на адекватни за тези условия средства и методи на въздействие и взаимодействие.

Познаването на целта на възпитанието позволява по-дълбоко да се вникне в същността на възпитателните функции, посредством които се реализира целта. Затова теорията за целта на възпитателния процес е в определено отношение изходен пункт за научен анализ, едно от научните основания за практически препоръки за по-нататъшното му усъвършенстване.

Целите на възпитателния процес следва да бъдат насочени към развитие не само по отделни качества на личността, към по-успешното ѝ формиране, но и към тяхната взаимовръзка с развитието на личността в нейната цялост, разностранност и хармоничност.

Всестранното развитие на личността предполага формирането на човек, които активно участва в обществения живот, човек с висока култура, носител на хуманни идеали.

Следователно целта би трябвало да е ориентирана към по-високо равнище на очакваните резултати. Или възпитателния идеал е ценностно ориентиращият образ на човека, към който се стремим, а възпитателната цел е съзнателно преследваният, операционализиращият идеален образ при възпитателното въздействие и взаимодействие.

Целта на научно обоснованата в социално-педагогическо отношение възпитателна система в условията на демократично общество следва да бъде достатъчно ясна и гъвкава, отчитаща интересите на обществото като цяло, и в частност – на всяко дете, на отделните социални групи и слоеве на населението. Животът изисква целеполагането да е на основата на дълбоко разбиране същността на човешката личност, нейното формиране като член на обществото, активно участващ в протичащите икономически, политически, социални, културни процеси и заедно с това като духовно и граждански свободно същество, реализиращо себе си в свободен избор на програма за действие, в приемане на принципни решения и отговорно нравствено поведение.

Целта на възпитателната дейност с подрастващото поколение се определя и реализира на основата на дълбоко изучаване тенденциите на общественото развитие, представляващи комплекс от изисквания към гражданина на обществото и при отчитане неговите духовни и природни възможности. Структурно целта на възпитанието на хуманна, демократична личност може да се разглежда освен като идеал и като обща стратегическа задача; като субординирана с нея тактическа задача; като задача за отразяване при възпитанието на интересите, очакванията, потребностите и тенденциите както на обществото, така и за осигуряване развитието на интересите, способностите и духовните потребности на отделната личност.

В качеството на цел на възпитателната дейност идеалът при възпитанието съдържа в себе си интелектуални, нравствени, естетически, физически и с оглед на трудовата реализация характеристики на личността.

От гледна точка на нравствеността възпитания човек е носител на общо човешките норми на морала, на високи духовни ценности. Като суверенна личност, той се ръководи от моралните принципи, свободен е от конюнктурни външни влияния и съображения за облаги при избора на поведение, отговорен е пред съвестта си и пред хората. В обществения живот той се стреми към творческо самоутвърждаване и самореализация, към създаване на материални и духовни блага.

Целта на възпитанието като стратегическа целенасоченост в училище се постига чрез реализиране на образователните концепции за съдържанието, организацията, формите и методите на възпитание и обучение.

В органическа връзка с цялата система на обществения живот и социално-възпитателното целеполагане и жизнената цел-перспектива, а именно самото дете да е едновременно обект и субект на възпитанието. Ефективността при достигането на социално значими цели зависи и от това, до колко активно се използват личните стимули на детето, активизиращи вътрешните му сили, индивидуалните му способности и дарования. Важно е възпитателната цел и вътрешните подбуди на детето да са в синхрон.

Превръщането на детето в пълноценен субект при възпитанието, нарастването на

неговата активност за лично творчество спомага за неговото самоопределение, самоосъзнаване и целеустременост.

Целеполагането при възпитанието предполага цялостна система, определяща основните направления на педагогически формиращата дейност. Тя включва в себе си общо човешки ценностни идеали и тактически задачи и похвати за развитието на човешката личност, за гражданското формиране на индивидуалността.

Целите на възпитателната дейност могат да се разделят на вътрешни, индивидуално-личностни и външни, осигуряващи на детето възможност да навлезе в обществените отношения. В най-обща, абстрактна идеална форма вътрешната цел на педагогическата дейност, на съзнателното целенасочено въздействие на детето и взаимодействие с него се състои в постепенното му превръщане в нравствена самостоятелна личност, осъзнаваща своите права и задължения, самоуправляваща се отвътре. Вътрешната цел и респективно задача на възпитанието е да развива у детето духовно-нравствените начала, да привежда усъвършенстващата се личност в съответствие и хармония в отношенията с близките, а също така с обществото като цяло и с природата. Външната цел на възпитанието като субективна педагогическа дейност произтича от научно определената необходимост на всички същностни сили на индивида, позволяващи му достатъчно леко да се интегрира в обществения живот. Крайната цел е осигуряване на децата възможност за реално включване в трудова, социална, културна, творческа и друг вид обществено полезна дейност.

Целите на възпитанието изпълняват четири функции :

1. осигуряване общото развитие;
2. организация на жизнеността на възпитаниците така, че да живеят нормално и пълноценно детство;
3. индивидуално развитие на детето;
4. формиране на единни педагогически с позиции хуманен характер;

Във всички социални системи се утвърждава идеала за човека – творец и гражданин, прогресивен деятел, борец за социална справедливост. В същото време той е длъжен да е високо интелектуална, творческа личност.

Съвкупността от интегративни качества на личността образува идеала за човек, които се проявява и като цел на възпитанието. качеството на личността има три страни :

- интелектуално-нравствена (духовна) – определяща мотивацията
- поведенческа – определяща практическите действия
- емоционално-оценъчна (отношение към света и себе си)

Обществена обусловеност и развитие на целта на възпитанието

Както възпитанието като социален феномен, така и целта на възпитанието е обществено исторически обусловена. В нея се отразяват всички изменения в обществото и във възгледите на човека. Динамиката ѝ се поражда от многообразни фактори : от материалното и духовното развитие на обществото, от интересите и влиянието на различни класи, прослойки, групи и съотношението между тях, от установения стил и начин на живот на даден етап на развитие на обществото от състоянието на идейния живот и от влиянието на обществено-политическите и философските идеи, от представите за човешката личност.

Във всяка възпитателна система отразява времето и социално-политическия строй, характер на обществените отношения. Целите и задачите, които се поставят, са пронизани от идеала за човека в дадена епоха. Те се развиват съгласно логиката на еволюцията на конкретно-историческите, културните, нравствените, идеологическите и жизнено ценности на обществото.

Всяка общност има свой идеал за човешко общество. Древните гърци демонстрирали физическа подвижност, рационална преценка за нещата от живота в доблестно поведение. Римляните представяли ударението предимно върху смелостта, а изповядващите исляма ценели войника на свещената кауза. Под влиянието на Конфуций населението на Китай по традиция ценяло човека с умения в поезията, музиката, калиграфията, стрелбата с лък и рисуването. Гарднър в своята нова теория за интелигентността на XXI век посочва значимостта на следните качества, които трябва да притежават хората, силни в моралната интелигентност :

- лекота за разпознаване на въпросите, свързани със свещената неприкосновеност на живота във всичките му аспекти;
- лекота в овладяването на традиционните символни структури, отнасящи се към

свещените въпроси;

- трайна ангажираност с тези въпроси;
- потенциал за създаване на нови форми и процеси, регулиращи свещените аспекти на човешките взаимоотношения;

Преходът към Ренесанса и Възраждането се характеризира с икономически подем; географски открития; развитие на мореплаването и търговията и съответно отваряне на света. Светския мироглед се противопоставя на религиозния. Настъпилите обществени изменения оказват силно влияние върху целта на възпитанието. Демократичните движения през XVI и XVII век се противопоставят на съсловния характер на възпитанието и образованието. Те извеждат на преден план осъществяването на еднакви педагогически цели и грижи за всички деца в обществото. Видни мислители като : Рабле, Монтен, Еразъм Ротердамски и др. остро критикуват идеята за привилегировано възпитание, обособено по съдържание и цел. Завръща се идеалът за цялостния и хармоничен човек.

Най-ярък представител на тези хуманистични идеи е основоположникът на системното педагогическо познание Ян Амос Коменски. Възпитателната цел на всички е една и съща – възпитаване на децата така, че да станат истински човеци, тоест “училищата да станат работилници за човешина” .

Според Жан-Жак Русо възпитанието е път към облагородяването, хуманизирането на човешката личност, което обуславя необходимостта от хуманистичен подход към възпитателната цел. Русо отрича грубото подчинение на детското развитие на поставените изисквания от възпитателите, а препоръчва съобразяване на възпитателните въздействия на детската природа. Възпитанието следва да подпомага природата на детето, да отстранява вредните влияния и да осигурява естественото му развитие. Русо има много последователи в своите идеи като: Песталоци, Дистерверг, Елен Кей, Овид Декроли и др.

Педагогическите идеи на представителите на Движението за Ново възпитание определят целта на възпитанието в духна свобода и осъществяване на прагматично трудово възпитание.

В края на XIX и началото на XX в. се заражда ново педагогическо движение, свързано със социалната педагогика. Негови представители са : Паул Наторп, Паул Барт, Емил

Дюркхайм, а у нас Христо Негенцов. Социалпедагозите акцентират върху социализацията на личността, като ценят не толкова личностните изяви, колкото между личностните връзки, взаимодействие и взаимоотношения, които според тях имат решаващо значение за възпитанието на човека. Поставят целта на възпитанието върху нова основа. Те подчертават, че чрез възпитанието целта има водеща роля при социализацията на личността.

В духа на демократизацията, в съответствие с новите демокрации през XX век, се оформят съвременните схващания за целта на възпитанието. английският педагог Дж. Уайт, акцентира върху самостоятелността при свободното и пълноценно съществуване на индивида, отбелязва, че “централната цел на възпитанието и образованието, която трябва да си поставя едно демократично правителство, е формирането на автономна личност”, която да е в състояние да живее и самостоятелно да действа при всички условия и обстоятелства.

Интерес представляват и формулираните на национално равнище в Япония три главни “цели на възпитанието за XXI век”:

1. възпитание на открити и великодушни сърца и глави, силни умове и плодоносен креативен дух;
2. възпитание на самоопределящ се дух и характер, които са ориентирани към общността като цяло;
3. възпитаване на такива японци, които да живеят като членове на свободното общество;

Както се вижда, това е глобална цел на възпитанието, която в триединство предполага формиране на активно отношение у младия човек и към себе си, и към обществото и общността, в която живее, и към световната общност.

Хуманистичният идеал за човек

Освен като структуроопределяща компонентите във възпитанието и развитието на личността целта на възпитанието може да се разглежда и в аспект на хуманистична насоченост.

Понятието хуманен произлиза от латинското “humanos” – човечен, човеколюбив. В широк смисъл хуманизмът е исторически изменяща се система от възгледи, признаващи ценностите не човека като личност, правото му на свобода, щастие, развитие и проява на своите способности, считаща благо на човека като критерий за оценка дейността в социалните сфери, а принципите за равенство, справедливост, човечност като желана форма на човешките взаимоотношения. Хуманността означава идеал, преди всичко нравствен, цел и резултат при хуманистичното възпитание, свойствени на общото и непреходно добродетелно при различните направления на хуманизма. Главната целева ориентация по посока на този идеал е хармонично формиране на присъщите на човека ценностни способности, на чувствата и разума, най-високо развитие на човешката нравствена култура и съответстващо на нея поведение към други хора.

Хуманизмът се оформя като прогресивно движение през епохата на Западноевропейското Възраждане (XIV – XVI век) , но зародишът му е на лице още във възпитателните идеи на Древността. Хуманизмът е обща основа за разкриване проблемите на човечеството, включително глобалните, и формулата за решаването им. В това хуманизмът се издига в качество на норма на човешката солидарност. Изхождайки от хуманистичния идеал на обществото и представата за човека като “самоцел” на историята, новият хуманизъм предполага социална и индивидуална активност за постигане на близките и перспективните цели на човечеството. Новият хуманизъм е свързан със стремежа към всеобщ мир и международно сътрудничество и готовност за диалог в актуални и исторически аспекти. Той се утвърждава на основата на определена визия за бъдещия човек и човечество и затова пледира за справедливост и алтруизъм, грижливост и щедрост, състрадания и отговорност, стремеж към новото при уважение на настоящето и миналото на човечеството и човека.

Ценностната система на хуманизма, която е с непреходно значение при възпитанието, включва възпитание и проява на хуманност като сложно, интегрално качество на личността, базиращо се на позитивно отношение към хората и реализиращо се в съответни отношения, чувства, действия, взаимодействия и съответстващо на тях поведение.

Хуманизмът като стратегическа идейна насоченост би могъл да се открие според Л. Димитров в следните по-конкретни параметри :

- високо ценене на човека като най-значимо творение от високо-социален характер в условията на планетата Земя;

Хуманизмът, целостността на човека и възпитанието

Написано от

Петък, 30 Септември 2011 06:04 -

- зачитане на личното му достойнство, независимо от неговите национални, политически, верски, полови и други цивилизовано издържани социално-демографски характеристики и принадлежности;
 - осъществяване на творческия потенциал на човека, с което, от една страна, се доказва на какво е способен той, а от друга – се осигурява човешкия прогрес;
 - признаване на човешкото у човека във всяко едно отношение, адекватно на неговия възрастови и био-социален растеж;
 - перспективно утвърждаване на ценностите, залагани в Декларацията на хилядолетието : свобода, равенство, солидарност, толерантност, обща отговорност и др.
- ;

Един от аспектите на проява на хуманизъм е високото ценене на човека като най-висше творение на действителността. Хуманизмът предполага не само да не се причинява вреда на никоя личност, но и да се допринася за нейното благополучие.

Много значима хуманистична ценност е уважението на честта и достойнството на дадена личност като специфична форма на нравствено съзнание, съдържаща признание на дейността, заслугите, качествата и авторитета на човека.

Важно място в системата на хуманистичните ценности при възпитанието, и по-специално в неговата цел, заема вярата в творческите сили и възможности на личността и съдействието за тяхното пълноценно осъществяване.

Хуманизмът като цел на възпитанието осигурява трайната идейно-съдържателна насоченост, като пронизва всички компоненти на възпитанието (умствено, нравствено, естетическо, трудово, физическо, екологично и т.н.), същевременно интегрирайки глобалната насоченост на този процес при формирането на младата личност.

Ето защо е недопустимо и необедително хуманизмът да се разглежда в тесни параметри, като се свежда просто само до една страна, тоест до един компонент на възпитанието. необходимо е да се интерпретира като непреходна ценност, с интегрално насочване всички компоненти на възпитанието. Фактически това се постига чрез хуманизиране на възпитанието по посока на осъществяването на човешкото у човека в умствено (интелектуално), в нравствено, в естетическо, във физическо, в цялостно трудово-възпитателно отношение.

Изключително важна предпоставка за възпитание на хармонична личност е осигуряването на необходимите обективни условия за хармонизиране на отношенията на обществото и личността, на основата, на които е възможно постепенното решаване на целта и задачите за всестранно развитие на личността и пълноценно разкриване и реализиране на творческите сили и способности на всеки човек. Хуманистичният и социалният смисъл на цялостното развитие на личността не е просто в разностранната образованост и даже не в разностранната дейност във всички сфери на обществения живот, а във формирането на човека като личност, способна да живее и действа както за реализиране на своите потребности и творчески потенциал, винаги в името на високи хуманни и обществени идеали.

Целостността предполага наличие на единно социално основание за пълноценно проявление и развитие на личността, на нейната жизнедейност в обществото; пълно единство между съзнание и поведение.

Всестранността и целостността на човека предполагат хармоничност на развитието му. Хармоничното развитие на се изчерпва само с постигането на оптимално съотношение между отделните страни и качества на личността, между съзнание и поведение, между рационалната, емоционалната и волевата сфера. То предполага хармоническо взаимоотношение между биологическото и социалното при възпитанието и развитието на човека.

Пред възпитателите на подрастващото поколение стои изключително отговорната задача за формиране на личности в духа на хуманистичния идеал, готови за живот и дейност в един по-разумен и справедлив свят, творци, на които ще бъдат именно те.

Затова е жизнено важно да се осъзнаят дълбоко хуманистичните идеи и те да пронизват интегрално възпитателния процес и между личностните отношения; да се хуманизира цялата образователна и възпитателна система, за да е в състояние да мотивира поведение на истински хуманисти.